

Politiek & Schilderkunst

Politiek &

Schijnderkunst

HENDRICK DE CLERCK (1560-1630) *en de keizerlijke ambities*

van de aartshertogen Albrecht en Isabella

KATHARINA VAN GAUTEREN

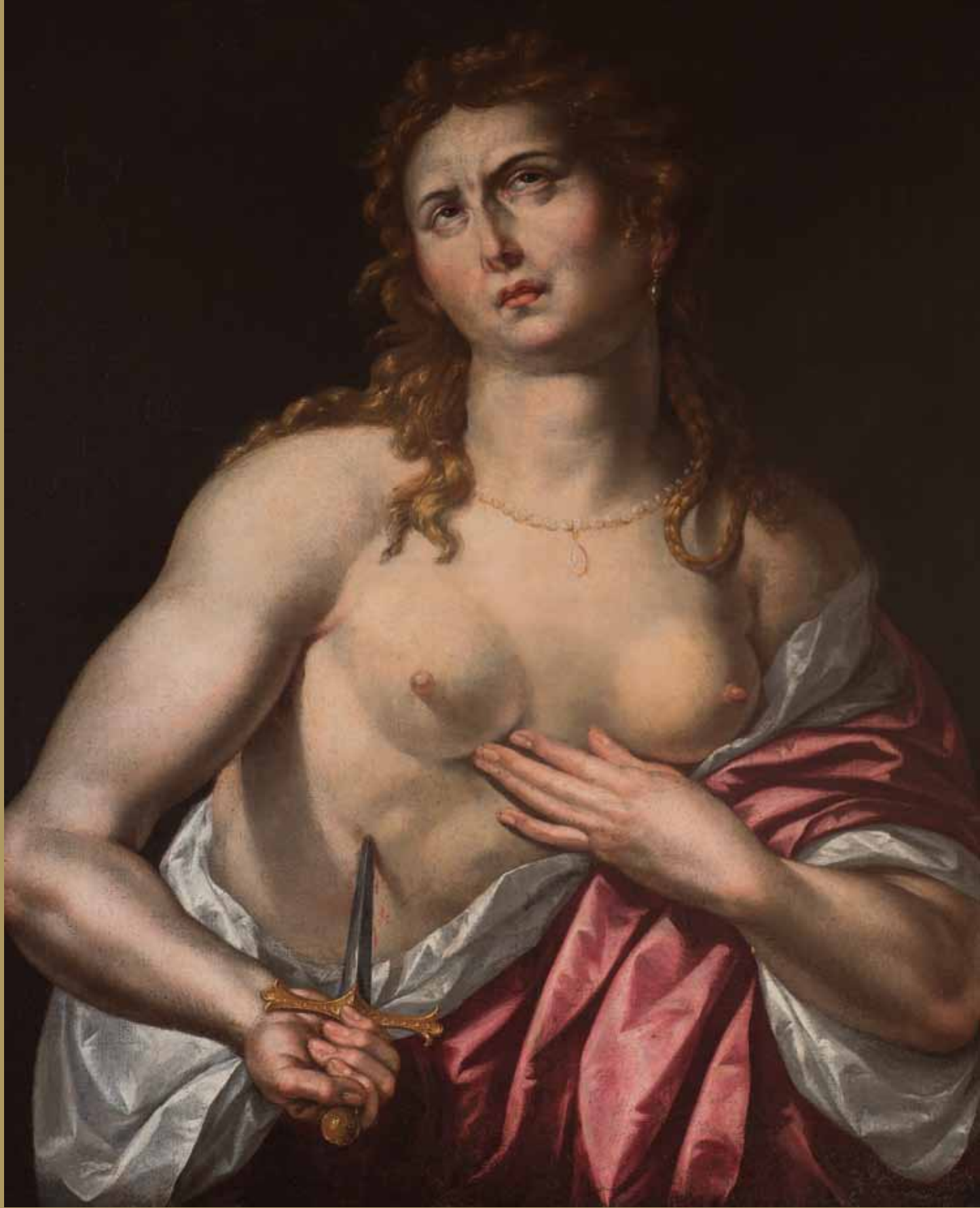
*Et essendo interrogato della cagione,
per la quale tanto s'affaticava, rispondeva,
per resuscitare i morti.*

Leandro Alberti (1479-1552)

Ad imperatores duos, archiducem et sanctum, corde et anima.

Inhoudstafel

<i>Dankwoord</i>	7
<i>Voorwoord door dhr. Fernand Huts</i>	9
<i>Inleiding</i>	29
Deel I - Redder van de Nederlanden	67
Deel II - Deugd als campagnestrategie	91
<i>1 De zonnekoning</i>	93
<i>2 Een gouden tijd</i>	123
<i>3 Het kuise woud</i>	151
<i>4 De weg naar onsterfelijkheid</i>	179
Deel III - Kruispunt tussen hemel & aarde	233
<i>1 Het visioen van het einde</i>	235
<i>2 Wachten op een wonder</i>	263
<i>3 De nieuwe Tempel</i>	297
Deel IV - Het nieuwe Eden	333
Deel V - De Habsburgse kunstcanon	367
<i>Besluit</i>	393
<i>Bibliografie</i>	397
<i>Fotocredits</i>	413
<i>Over de auteur</i>	415

Hendrick De Clerck

De zelfmoord van Lucretia, ca. 1600

Olieverf op doek, 112 x 92 cm

Privébezit

Sommige momenten veranderen een mensenleven. Ik hoorde de naam van Hendrick De Clerck voor het eerst in het najaar van 1999 en het was alles behalve liefde op het eerste gezicht: het was een verstandshuwelijk dat curieus genoeg ontvlamde in blinde passie, om uit te monden in gezapigheid en misschien zelfs een beetje in sleur. Met dit boek hebben Hendrick en ik een baby. En nu lijkt het me zo zoetjesaan tijd voor het weduwschap. Excuses als het niet sympathiek klinkt. Hendrick is toch al dood.

De inzichten, ideeën en hersenkronkels in deze publicatie zijn de hertaling van het proefschrift dat ik in 2010 verdedigde aan de KU Leuven. Iedereen die me destijds geestelijk (redelijk) gezond wist te houden, kreeg al een plekje in het dankwoord van dat ‘magnum opus’, met een extra pluim voor Katlijne Van der Stighelen als mijn promotor van weleer. Hier hoort bovendien een welgemeend dankjewel aan Jan Van der Stock, in zijn hoedanigheid van persoonlijke carrièrecoach, en aan Marc Adang en Bart Van Damme als consciëntieuze testlezers. Al even veel ben ik verschuldigd aan Luc Demeester en Beatrice De Keyzer van uitgeverij Lannoo, aan Paul Boudens met zijn magische vormgeef-touch, aan Lee Preedy die mijn woorden zwierig omzette naar het Engels, en aan Elisabeth Bracke, want zonder haar zouden er in dit boek geen plaatjes staan.

Daarnaast verdienen enkele mensen in voorliggende publicatie bijzondere bonuspunten. Omdat ze nooit gillend zijn weggelopen toen ik alwéér begon te emmeren over Hendrick, Hendrick en nog eens Hendrick. Omdat ze me intellectueel keer op keer nog net dat ene stapje verder duwden, of me net nuchter met mijn voeten op de grond wisten te houden. Omdat ze mijn dieptepunten nog steeds even rustig verdragen als mijn hoogtepunten. En gewoon omdat ze bestaan.

Bovenal: bloemen, boeketten en paradijstuinen voor mijn liefste ouders. Omdat ze zijn wie ze zijn en mij hebben gemaakt tot wie ik ben. Mams, paps: het is allemaal jullie eigen schuld. Voor Nele en Bart, als gekoesterde rotsen in een soms chaotische branding. En omdat ik jullie al langer ken dan Hendrick. Voor Patrick, alleen al omdat hij me vergeleek met Bruce Springsteen. Voor Tara, want in het leven heeft een mens zelfverklaarde zusjes nodig. En, *last but not least*: voor Simon, Jozef en de aardbei.

Sommige momenten veranderen een mensenleven. Het kan een les zijn die je nietsvermoedend binnen stapt. Een les die leidt tot een doctoraatsverdediging en tot vriendschap voor het leven. Het kan een telefoontje zijn, dat leidt tot tentoonstellingen, boeken en intellectueel vuurwerk. Of het kan een verloren weddenschap zijn, een lange wandeling door een verlaten stad, en de eenvoudige wetenschap: ik ben thuis gekomen. En thuis is een reis vol avonturen.

Dit boek zou er niet zijn zonder het vertrouwen en de nonchalante brille, de aanmoedigingen, opmerkingen, aanvullingen, troosttelefoons, slobberwijn, voorleessessies en papieren pinguïns van Paul Huvenne en Bernard Aikema. Geschreven is het echter voor Fernand Huts, de man die me leerde wat in dit leven onbetaalbaar is: mollige muzikanten, tien centimeter sneeuw, gewoon jezelf zijn en altijd papjong blijven. Het is aan hem dat ik dit boek opdraag, in warme dankbaarheid, en in de hoop op nog veel meer van hetzelfde.

KATHARINA VAN CAUTEREN

Hendrick De Clerck

*Vermoedelijk zelfportret als de
apostel Johannes, ca. 1595-1605*
Olieverf op paneel,
75 x 57 cm
Opwijk, Sint-Pauluskerk

Anoniem >>>

*Stèle van Naram-Sin,
ca. 2270 v.C.*
Kalksteen, 200 x 150 cm
Parijs, Musée du Louvre

DE KUNSTENAAR EN ZIJN OMGEVING

Kunst is geen geïsoleerd gebeuren. Het is geen geïdealiseerde activiteit van een kunstenaar die onder een glazen stolp zijn werken maakt. De kunstenaar is een onderdeel van zijn omgeving en van de samenleving. Hij neemt deel aan het maatschappelijk leven. Met zijn werken en creaties geeft hij uitdrukking aan bepaalde aspecten van de maatschappij waarin hij leeft en werkt.

De Brusselse schilder Hendrick De Clerck stelt zijn talent ten dienste van de politiek. Meer bepaald schaaft hij zich aan de zijde van de dynastieke ambities en het machtsstreven van de aartshertogen Albrecht en Isabella, die bij het begin van de zeventiende eeuw heersen over onze gewesten. De Clerck is slim. Hij stelt de wereld van de vorsten niet in vraag, integendeel. Hij behaagt zijn opdrachtgevers en voorziet zo in zijn levensonderhoud. Daardoor wordt de kunstenaar een welgestelde burger. Hij is een pragmatische zelfstandige en een slimme ondernemer die, met kunstcreatie ten dienste van macht, zijn sociale positie uitbouwt. Hoe meer hij met zijn schilderijen de politiek en het imago van de Aartshertogen laat stralen, hoe leuker zijn maatschappelijke positie en hoe hoger zijn welstand.

KUNST IN HET SPEL OM DE MACHT

Al sinds mensenheugenis hebben gezagsdragers er een zeer grote behoefte aan om zich te omringen met tekenen van hun macht. Omstreeks 2270 voor Christus laat de Assyrische veldheer Naram-Sin zichzelf reeds vereeuwigen op een stèle. Hij vertrapt er zijn vijanden en stijgt op naar de zon. In het graf van Toetanchamon is een voetbankje gevonden met daarop een voorstelling van de vijanden van de farao: hij veegt letterlijk zijn voeten aan hen.

Dit soort van machtssymbolen zijn voor de vorst ook het gereedschap om afstand te scheppen met het gewone volk. Wie gezag uitoefent, maakt zijn onderdanen graag duidelijk dat zij ondergeschikt zijn. Alle media, alle middelen zijn daar goed voor. Ze moeten zichtbaarheid geven aan de kracht en het gezag waarmee de grote machthebber bestuurt. Slimme heersers willen bovendien nog een dimensie meer geven aan hun uitstraling: zij willen het heden overstijgen en hun belangrijkheid voor de eeuwigheid vastleggen en exposeren.

Dit boek gaat in de eerste plaats over macht. Het is een verhaal over het gebruik van kunst als propagandamiddel. Het is een verhaal over de Habsburgse vorsten Albrecht en Isabella, die de schilderkunst gebruiken om macht te verwerven, uit te stralen en aan te wenden. De kunst moet hen helpen om hun grote doelen te bereiken: het kweken van een gehoorzame en volgzame bevolking, het stichten van een dynastie, het verwerven van de keizerskroon en het (be)vestigen van het katholieke geloof.

HISTORISCHE ACHTERGROND

Filips II probeert zijn fouten te herstellen

Albrecht en Isabella zijn het exportproduct van Filips II. Deze Spaanse koning werd de soevereine vorst van de Nederlanden na de troonsafstand van zijn vader, Karel V, in 1555. Veel plezier beleeft hij niet aan het bestuur van zijn noordelijke provinciën. Religieuze conflicten en politieke spanningen leiden tot de grote opstand tegen zijn bewind. Ondanks de toevoer van goud en zilver uit Zuid-Amerika gaan de Spaanse staatsfinanciën door de geldverslindende oorlog in de Nederlanden met regelmaat bankroet.

Wanneer hij zijn einde voelt naderen, komt Filips tot het inzicht dat hij het verkeerd heeft aangepakt en dat de toestand in de Nederlanden niet kan opgelost worden vanuit het machtscentrum in Madrid. Hij denkt een politieke oplossing te vinden in gedecentraliseerde en gedelegeerde soevereiniteit, ondersteund door een Spaanse vinger in de (bestuurs)pap. Als oplossing arrangeert Filips een dubbelhuwelijk. Enerzijds zal zijn zoon, de toekomstige Filips III, trouwen met Margaretha van Oostenrijk (een kleindochter van zijn oom Ferdinand).

Anoniem

Albrecht en Isabella in een slee, ca. 1610
Olieverf op koper, 6 cm doorsnede
The Phoebus Foundation

Theodor de Bry
 Spotprent met de hertog van Alva, ca. 1578
 Gravure, 125 x 105 mm

Boëtius Adamsz. Bolswert
naar David Vinckboons
Boerenverdriet, 1610
Gravure,
ca. 206 x 286 mm (elk)

Hou boer deel op niet dat yk heest.
Doet ghy niet op so vrank van moest.

Boerenverdriet

Dreigt so ghy swelt met schuld of heem
Ghy siet alre houten en jaer door heem

Die schijmen so, sa vwest na voren heer.
Dien kintens salmen v vordelbaer voren

So wijf so, mechte v dapper inde weer.
Die wijf so, hebbe men kintens voren voren

En vinnghen ghent, niet sal v reughel lange.
Al alre voren voren voren voren voren

In vestyfelden boer, oogen inden brastbroech,
 Meeny ons son met een vuschgen te payen.
 Stux, bringe Canootgens, ras, hacht 12 eelt wt den hoock,
 Of de gaiter deen, en daer sal geen haer re vrayen.
 Och lief, bedencht v hiet d'onde man lone,
 Hy sal t'brongen al en ons t'wyngje gien conne.

Siet nu hoe den trefes alles veschuren gaat,
 Die mevrouwen s'lyst met de kinde kanten
 'Tis ich bringe v lanchrecht, aoms cameract,
 Men s'lyt alle in ons in ons l'le in l'le
 Com legt een blaetgen om, v'igt v by ons wile schroufen,
 s'lyt v in ons l'le in ons l'le in ons l'le

Atelier van Frans II Pourbus

Filips III van Spanje, ca. 1600
Olieverf op paneel, 67 x 51 cm
The Phoebus Foundation

Atelier van Frans II Pourbus

Margaretha van Oostenrijk, ca. 1600
Olieverf op paneel, 67 x 51 cm
The Phoebus Foundation

MARGARETA
HISPANICAE REGINA

WWW.LANNOO.COM

Registreer u op onze website en we sturen u regelmatig een nieuwsbrief met informatie over nieuwe boeken en met interessante, exclusieve aanbiedingen.

AUTEUR

Katharina Van Cauteren

BEELDREDACTIE

Elisabeth Bracke

ALGEMENE COÖRDINATIE & UITGEVER

Luc Demeester

Beatrice De Keyzer

GRAFISCH ONTWERP & ZETWERK

Paul Boudens

MORELE STEUN

Marie Geraerts & Niels Schalley

COVER

Hendrick De Clerck

Het oordeel van Paris, ca. 1600-1610

Olieverf op paneel, 70 x 103 cm

The Phoebus Foundation

Met warme dank aan The Phoebus Foundation.

© Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2016

D/2016/45/14 - NUR 642/644

ISBN: 978 94 014 3238 2

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Als u opmerkingen of vragen heeft, dan kunt u contact nemen met onze redactie: redactiekunst@lannoo.com.

*We hebben ons uiterste best gedaan om alle copyrighthouders te traceren. Indien we daar toch niet helemaal in geslaagd zouden zijn, kunt u contact met ons opnemen:
Lannoo Uitgeverij, Kasteelstraat 97, 8700 Tielt, België.*